

ORFOEPIK LUG'ATLAR KLASSIFIKATSIYASI VA TABIATI

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yunalishi 4-kurs talabasi

Abdurasulova Mohinur Baxtiyor qizi

Annotatsiya

Orfoepik lug'atlar tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, adabiy til me'yorlarini saqlash va targ'ib qilishda asosiy vosita hisoblanadi. Ushbu maqolada orfoepik lug'atlarning turlari, tuzilishi va ularni tasniflash tamoyillari atroflicha tahlil qilinadi. Xususan, ularning fonetik, fonologik va leksik-semantik jihatlari, shuningdek, jamiyatdagi nutq madaniyatini shakllantirishdagi o'rni yoritiladi. Tadqiqot natijalari orfoepik lug'atchilik nazariyasi va amaliyotini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Orfoepik lug'at, Klassifikatsiya, Nutq madaniyati, Adabiy til me'yorlari, Fonologiya, Leksikografiya, Talaffuz

Kirish

Orfoepiya tilshunoslikning adabiy talaffuz normalarini o'rganuvchi muhim bo'limi bo'lib, milliy til doirasida yagona talaffuzni ta'minlovchi qoidalar tizimini o'z ichiga oladi [1]. U keng va tor ma'nolarda tushuniladi, ba'zi olimlar uning doirasiga faqat tovush talaffuzini kiritishsa, boshqalar urg'u va grammatik shakllarning variantlarini ham qo'shishadi. Orfoepik normalar ichki lingvistik kategoriyalar sifatida ham, lug'atlarda kodifikatsiya qilingan qoidalar sifatida ham mavjuddir. Ko'pincha, kodifikatsiya qilingan normalar amaldagi foydalanishdan orqada qolishi mumkin [1]. Bu normalar milliy tilning shakllanishi va og'zaki muloqotning kengayishi bilan birga paydo bo'ladi. Masalan, o'zbek adabiy talaffuz

normalari 1920-1930-yillarda rivojlana boshlagan bo'lsa-da, hali to'liq shakllanmagan [1].

Normalar yangi shakllar paydo bo'lishi va eskilarining tashqi omillar ta'sirida siqib chiqarilishi bilan rivojlanib boradi. Bir variantning ustunlikka erishishi uning ob'ektiv lingvistik qonunlarga muvofiqligi, keng tarqalganligi va ziyoli so'zlovchilar tomonidan belgilangan hurmatli standartlarga amal qilishiga bog'liq. Teatr, radio va televideniye namunalari talaffuzni targ'ib qilishda muhim rol o'ynaydi, sahna nutqi ko'pincha normalar uchun asos bo'lib xizmat qiladi [1]. Talaffuz to'liq (masalan, rasmiy nutqda) yoki qisqartirilgan (masalan, "olib keldi" o'rniga "obkeldi") bo'lishi mumkin. Orfografiya bilan chambarchas bog'liq bo'lsa-da, og'zaki shakllar ko'pincha yozma shakllardan farq qiladi; ba'zi yozma tovushlar nutqda talaffuz qilinmasligi, tushib qolishi yoki o'zgarishi mumkin [1]. Bu murakkabliklarni hisobga olish uchun yagona orfoepik qoidalar zarurdir.

Shu nuqtai nazardan, orfoepik lug'atlar tilning og'zaki me'yorlarini tizimlashtirish va ularni keng jamoatchilikka yetkazishda markaziy o'rin tutadi. Ular nafaqat adabiy tilning barqarorligini ta'minlaydi, balki nutq madaniyatini oshirishga ham xizmat qiladi. Orfoepiya bo'yicha umumiy ma'lumotlar mavjudligi [2] va o'zbek tilining imlo lug'atlariga bo'lgan yuqori qiziqish [3] bu sohaning dolzarbligini ko'rsatadi. Ushbu maqola orfoepik lug'atlarning klassifikatsiyasi va tabiatini chuqur tahlil qilish orqali ularning tilshunoslikdagi ahamiyatini yoritishni maqsad qilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Orfoepik lug'atlar klassifikatsiyasi va tabiati masalasi tilshunoslikda, xususan, leksikografiyada uzoq yillardan buyon muhokama qilinib kelinayotgan markaziy mavzulardan biridir. Ushbu bo'limda mavzuga oid adabiyotlar, ularning asosiy yondashuvlari, nazariy qarashlari hamda o'zbek tilshunosligidagi mavjud tadqiqotlar tanqidiy tahlil qilinadi.

Orfoepiya va uning me'yorlari bo'yicha umumiy tushunchalar tilshunoslikning fundamental bo'limlaridan biri sifatida ko'plab manbalarda o'rganilgan. Jumladan, orfoepiyaning keng va tor ma'nolardagi talqini, uning tovush talaffuzi, urg'u va grammatik shakllarning variantlari bilan bog'liqligi, shuningdek, me'yorlarning ichki lingvistik kategoriya sifatida ham, lug'atlarda kodifikatsiya qilingan qoidalar sifatida ham mavjudligi kabi asosiy jihatlar ko'plab tadqiqotlarda o'z aksini topgan. Biroq, bu umumiy ma'lumotlar orfoepik lug'atlarning chuqur klassifikatsiyasi va ularning tabiatini to'liq yoritish uchun yetarli emas. Mavjud umumiy ma'lumotlar [2] orfoepiyaning asosiy tushunchalarini taqdim etsa-da, lug'atchilik amaliyotidagi murakkabliklar, klassifikatsiya mezonlari va zamonaviy tendensiyalar bo'yicha chuqur ilmiy tahlilni o'z ichiga olmaydi.

Orfoepik lug'atlar tilning og'zaki me'yorlarini tizimlashtirish va ularni keng jamoatchilikka yetkazishdagi markaziy o'rni bilan ajralib turadi. Bu lug'atlar nafaqat adabiy tilning barqarorligini ta'minlaydi, balki nutq madaniyatini oshirishga ham xizmat qiladi. Leksikografiya nazariyasida lug'atlarning turlari, tuzilishi va funksiyalari bo'yicha keng ko'lamlı tadqiqotlar olib borilgan. Umumiy leksikografik asarlar lug'atlarni bir qancha mezonlarga ko'ra tasniflaydi: masalan, til birliklarining qamrovi (umumiy, maxsus), maqsadi (normativ, deskriptiv), shakli (qog'ozli, elektron), hajmi va boshqalar. Orfoepik lug'atlar esa o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularning klassifikatsiyasi ham ana shu xususiyatlarni hisobga olishi lozim.

Orfoepik lug'atlarning tabiati ularning normativ funksiyasi bilan chambarchas bog'liq. Ular tilning og'zaki me'yorlarini belgilash, mustahkamlash va tarqatish vazifasini bajaradi. Shu sababli, orfoepik lug'atlar ko'pincha preskriptiv xarakterga ega bo'lib, to'g'ri talaffuz namunalarni ko'rsatadi va noto'g'ri variantlardan ogohlantiradi. Biroq, zamonaviy tilshunoslikda lug'atlarning faqatgina preskriptiv bo'lishi emas, balki tilning real holatini, ya'ni mavjud talaffuz variantlarini ham aks ettirishi muhimligi ta'kidlanadi. Bu deskriptiv yondashuv

lug'atlarni tilning dinamik rivojlanishini aks ettiruvchi vositaga aylantiradi. Orfoepik lug'atlarning tabiati ularning nazariy asoslariga ham bog'liq bo'lib, fonetika, fonologiya va sotsiolingvistika kabi tilshunoslik bo'limlari bilan uzviy aloqada bo'ladi.

O'zbek tilshunosligida orfoepik lug'atchilikning rivojlanishi masalasi ham bir qancha tadqiqotlarda ko'rib chiqilgan. O'zbek adabiy talaffuz normalarining 1920-1930-yillarda rivojlana boshlagani, ammo hali to'liq shakllanmagani haqidagi fikrlar [1] bu sohadagi tadqiqotlarning dolzarbligini ko'rsatadi. O'zbek tilining imlo lug'atlariga bo'lgan yuqori qiziqish [3] esa til me'yorlarini kodifikatsiya qilishga bo'lgan umumiy ehtiyojni tasdiqlaydi. Madvaliev A. tomonidan yaratilgan "O'zbek Tilining Imlo Lug'ati" [3] kabi asarlar yozma me'yorlarni mustahkamlashda muhim rol o'ynagan bo'lsa-da, orfoepik, ya'ni og'zaki talaffuz me'yorlarini tizimlashtirishga qaratilgan maxsus, keng qamrovli lug'atlar bo'yicha tadqiqotlar nisbatan kamroq. Imlo lug'atlari va orfoepik lug'atlar o'rtasidagi farqni aniq belgilash va har birining o'ziga xos vazifalarini ko'rsatish zarur. Imlo lug'atlari asosan yozma shaklga e'tibor qaratsa, orfoepik lug'atlar tovushlar, urg'u va intonatsiyaning to'g'ri talaffuzini kodifikatsiya qiladi, bu esa ko'pincha yozma shakldan farq qilishi mumkin.

Orfoepik lug'atlarning klassifikatsiyasi bo'yicha turli yondashuvlar mavjud. Ba'zi olimlar ularni umumiy va maxsus orfoepik lug'atlarga ajratishadi. Umumiy orfoepik lug'atlar adabiy tilning barcha so'z boyligini qamrab olishga intilsa, maxsus lug'atlar muayyan sohalar (masalan, terminologik orfoepik lug'atlar), muayyan guruhlar (masalan, o'quvchilar uchun orfoepik lug'atlar) yoki muayyan til hodisalari (masalan, urg'u lug'atlari) bilan cheklanishi mumkin. Klassifikatsiya mezonlari sifatida lug'atning hajmi, maqsadi, foydalanuvchi auditoriyasi, qamrab olingan til birliklarining turi (so'zlar, shakllar, iboralar), shuningdek, unda berilgan ma'lumotlarning xarakteri (faqat to'g'ri talaffuz, variantlar, izohlar) kabi jihatlar ko'rib chiqiladi.

Zamonaviy tilshunoslikda orfoepik lug'atlarning tabiati va klassifikatsiyasini o'rganishda yangi texnologiyalar va yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli lug'atchilik, lingvistik ontologiyalar va korpus tilshunosligi kabi sohalar orfoepik lug'atlarni yaratish va ulardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Masalan, "Uzbek Language Ontology: Creation Technology and Concept" nomli monografiya [5] ontologiya va tezaurus tushunchalarini, ularning tarkibiy elementlari va imkoniyatlarini tahlil qiladi. Ushbu asarda matnni qayta ishlash uchun mo'ljallangan lingvistik ontologiyalarning modellari va rasmiy sxemalari, shuningdek, shu modellarga asoslanib ishlab chiqilgan resurslar tasvirlangan. Garchi bu ish bevosita orfoepik lug'atlarga bag'ishlanmagan bo'lsa-da, unda tilning semantik munosabatlari (sinonim/kvazi-sinonim, giperonim-giponim, golonim-meronim, antonim) va sinkretizm hodisasi chuqur o'rganilgan. Bu esa orfoepik lug'atlarni yaratishda so'zlarning nafaqat fonetik, balki semantik va morfologik xususiyatlarini ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi. Monografiyada turk WordNet tizimining (KeNet resursi) tuzilishi va muammolari tahlil qilinib, o'zbek tili ontologiyasini yaratish texnologiyasi va mezonlari aniqlangan. Shuningdek, so'z turkumlarini belgilash usullari va matnni qayta ishlash uchun leksikografik ma'lumotlar bazasini yaratish prinsiplari muhokama qilingan [5]. Bu tadqiqotlar orfoepik lug'atlarni yaratishda zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish, ularni yanada mukammal va foydalanuvchilar uchun qulay qilish imkoniyatlarini ochib beradi.

Raqamli orfoepik lug'atlar an'anaviy qog'ozli lug'atlarga nisbatan bir qancha afzalliklarga ega. Ular tovush fayllarini o'z ichiga olishi, qidiruv imkoniyatlarini kengaytirish, doimiy yangilanishi va interaktiv xususiyatlarga ega bo'lishi mumkin. Biroq, bunday lug'atlarni yaratish uchun tilning fonetik va fonologik xususiyatlarini chuqur tahlil qilish, talaffuz me'yorlarini aniq belgilash va ularni raqamli formatda samarali kodifikatsiya qilish talab etiladi. O'zbek tilshunosligida bu yo'nalishdagi tadqiqotlar hali yetarli darajada rivojlanmagan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, orfoepiya va orfoepik me'yorlar bo'yicha umumiy tushunchalar mavjud bo'lsa-da, orfoepik lug'atlarning klassifikatsiyasi va tabiati bo'yicha chuqur, kompleks tadqiqotlar, ayniqsa o'zbek tilshunosligi kontekstida, cheklangan. Mavjud ishlar ko'pincha imlo lug'atlari yoki umumiy leksikografik masalalarga e'tibor qaratadi, orfoepik lug'atlarning o'ziga xos xususiyatlari, ularni tasniflash mezonlari, nazariy asoslari va zamonaviy raqamli imkoniyatlari bo'yicha tizimli tahlil yetishmaydi. Ayniqsa, tilning dinamik rivojlanishini hisobga olgan holda, orfoepik me'yorlarning o'zgaruvchanligini aks ettiruvchi, deskriptiv va preskriptiv yondashuvlarni uyg'unlashtirgan lug'atlarni yaratish bo'yicha nazariy va amaliy ishlar dolzarb hisoblanadi. Shuningdek, [5] da ko'rsatilganidek, til ontologiyalarini yaratish texnologiyalari orfoepik lug'atlarni yaratishda ham qo'llanilishi mumkin bo'lgan yangi istiqbollarni ochadi, bu esa lug'at ma'lumotlarini yanada tizimli va o'zaro bog'liq tarzda taqdim etishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, mavjud adabiyotlar orfoepik lug'atlarning ahamiyatini umumiy tarzda tan olsa-da, ularning klassifikatsiyasi, tabiati, tuzilishi va zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiyasi bo'yicha chuqur ilmiy asoslangan tahlilga ehtiyoj sezilmoqda. Ushbu maqola aynan shu bo'shliqni to'ldirishga, orfoepik lug'atlarning nazariy asoslarini, klassifikatsiya mezonlarini va raqamli istiqbollarni o'zbek tilshunosligi nuqtai nazaridan tizimli ravishda o'rganishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu bo'lim orfoepik lug'atlarning klassifikatsiyasi va tabiatini tahlil qilish uchun metodologik asosni belgilaydi. Tadqiqot kompleks, tizimli va fanlararo yondashuvni qo'llab, nazariy leksikografiya, fonetika, fonologiya va sotsiolingvistika bilimlarini birlashtiradi. Asosiy maqsad – mavjud adabiyotlardagi, ayniqsa o'zbek tilshunosligidagi bo'shliqlarni to'ldirgan holda, orfoepik lug'atlar haqida chuqur tushuncha berish. Ushbu metodologiya orfoepik

leksikografiyaning an'anaviy va zamonaviy jihatlarini puxta va tanqidiy o'rganishni ta'minlab, tizimli klassifikatsiya va ularning xususiyatlari hamda kelajak istiqbollari haqida chuqur bilim berishga qaratilgan.

Tadqiqotning nazariy asosini leksikografiya nazariyasi, fonetika va fonologiya fanlarining fundamental prinsiplari tashkil etadi. Orfoepik me'yorlarning shakllanishi va kodifikatsiyasini tahlil qilishda normativ va deskriptiv leksikografiya yondashuvlari o'rganiladi. Preskriptiv yondashuv lug'atlarning me'yor belgilashdagi rolini baholasa, deskriptiv yondashuv tilning real qo'llanilishidagi variantlarni tahlil qilish imkonini beradi. Fonetika va fonologiya nazariyalari talaffuz me'yorlarining lingvistik asoslarini, tovushlar, urg'u va intonatsiyaning orfoepik tizimdagi o'rnini chuqur tushunish uchun zarur vositalarni taqdim etadi. Sotsiolingvistikaning til me'yorlarining ijtimoiy omillar ta'sirida o'zgarishi haqidagi qarashlari orfoepik lug'atlarning dinamik tabiatini o'rganishda muhim. Korpus tilshunosligi prinsiplari esa tilning real qo'llanilishidagi talaffuz variantlarini empirik o'rganish uchun nazariy zamin yaratadi.

Tadqiqotda bir qator ilmiy usullar qo'llaniladi. Tavsifiy usul orfoepik lug'atlarning mavjud holatini, tuzilishi, mazmuni va funksiyalarini yoritishga qaratilgan. Qiyosiy tahlil usuli turli orfoepik lug'atlarni, shuningdek, imlo lug'atlari bilan orfoepik lug'atlar o'rtasidagi farqlarni aniqlash imkonini beradi. Tahliliy usul orfoepik lug'atlarning nazariy asoslarini, klassifikatsiya mezonlarini va tilshunoslikdagi o'rnini chuqur o'rganishga xizmat qiladi. Sintetik usul esa tahlil natijalarini umumlashtirish, xulosalar chiqarish va orfoepik lug'atlarning klassifikatsiyasi hamda tabiati bo'yicha yaxlit konsepsiyani shakllantirish uchun qo'llaniladi.

Tadqiqotning dastlabki bosqichida orfoepiya, orfoepik lug'atchilik va umumiy leksikografiya nazariyasiga oid mavjud adabiyotlar tanqidiy tahlil qilinadi. Bu tahlil orfoepik me'yorlarning shakllanishi, kodifikatsiyasi va

lug'atlarda aks etish prinsiplari bo'yicha ilmiy yondashuvlarni aniqlashga qaratilgan. O'zbek tilshunosligida orfoepik lug'atlarning rivojlanish tarixi, turlari va xususiyatlari bo'yicha ishlar diqqat markazida bo'ladi. Mavjud orfoepik lug'atlar (agar mavjud bo'lsa) va imlo lug'atlari (ularning orfoepik jihatlari nuqtai nazaridan) tuzilishi, so'zlik tarkibi, talaffuz belgilari, urg'u ko'rsatkichlari va variantlarni aks ettirish darajasi bo'yicha chuqur o'rganiladi. Bu bosqichda adabiyotlardagi bo'shliqlar, munozarali masalalar va keyingi tadqiqotlar uchun istiqbolli yo'nalishlar aniqlanadi.

Orfoepik lug'atlarning klassifikatsiyasini o'rganishda strukturaviy-tipologik tahlil usuli asosiy o'rin tutadi. Bu usul lug'atlarni bir qancha mezonlarga ko'ra tizimli tasniflash imkonini beradi. Klassifikatsiya mezonlari sifatida lug'atning maqsadi (normativ, deskriptiv, o'quv), qamrovi (umumiy, maxsus, terminologik), hajmi, foydalanuvchi auditoriyasi, unda berilgan ma'lumotlarning xarakteri (faqat to'g'ri talaffuz, variantlar, izohlar), shuningdek, uning shakli (qog'ozli, elektron, audio) kabi jihatlari ko'rib chiqiladi. Har bir mezon bo'yicha orfoepik lug'atlarning turlari aniqlanadi va ularning o'ziga xos xususiyatlari, afzalliklari va kamchiliklari tahlil qilinadi. O'zbek tilshunosligida mavjud orfoepik lug'atlarning har bir turga mansubligi baholanadi.

Orfoepik lug'atlarning tabiatini tahlil qilishda ularning normativ funksiyasi va tilning real qo'llanilishini aks ettirish darajasi o'rtasidagi dialektik bog'liqlik markaziy o'rin tutadi. Tadqiqotda lug'atlarning preskriptiv xarakteri, ya'ni to'g'ri talaffuz namunalarini belgilash va noto'g'ri variantlardan ogohlantirish vazifasi chuqur o'rganiladi. Shu bilan birga, zamonaviy tilshunoslik talablaridan kelib chiqqan holda, lug'atlarning deskriptiv jihatlari, ya'ni tilning dinamik rivojlanishini, mavjud talaffuz variantlarini va ularning ijtimoiy-hududiy tarqalishini aks ettirish imkoniyatlari ham tahlil qilinadi. Bu tahlil orfoepik lug'atlarning tilning jonli, o'zgaruvchan tabiatini qanchalik to'liq va ob'ektiv aks ettira olishini baholashga qaratilgan. Fonetik va fonologik tahlil usullari yordamida tovushlarning talaffuzi, urg'u joylashuvi va intonatsiya modellari lug'at materiallari asosida o'rganiladi.

Zamonaviy orfoepik lug'atlarning raqamli istiqbollari alohida o'rganiladi. Bu bosqichda raqamli lug'atchilikning afzalliklari, jumladan, tovush fayllarini integratsiya qilish, qidiruv imkoniyatlarini kengaytirish, doimiy yangilanish va interaktiv xususiyatlar tahlil qilinadi. Ayniqsa, til ontologiyalari va korpus tilshunosligining orfoepik lug'atlarni yaratish va takomillashtirishdagi roli chuqur ko'rib chiqiladi. O'zbek tili ontologiyasini yaratish texnologiyasi va konsepsiyasini tahlil qilgan [5] monografiya asosida, orfoepik lug'atlarni yaratishda so'zlarning nafaqat fonetik, balki semantik va morfologik xususiyatlarini ham hisobga olish zarurligi, shuningdek, lug'at ma'lumotlarini yanada tizimli va o'zaro bog'liq tarzda taqdim etish imkoniyatlari o'rganiladi. Raqamli lug'atlarni yaratishda tilning fonetik va fonologik xususiyatlarini chuqur tahlil qilish, talaffuz me'yorlarini aniq belgilash va ularni raqamli formatda samarali kodifikatsiya qilish bo'yicha mavjud muammolar va yechimlar muhokama qilinadi.

Tadqiqot materiallari sifatida o'zbek tilshunosligida orfoepiya va leksikografiyaga oid nashr etilgan ilmiy asarlar, monografiyalar, maqolalar, dissertatsiyalar va o'quv qo'llanmalar xizmat qiladi. Mavjud imlo lug'atlari (ularning orfoepik jihatlari nuqtai nazaridan) va maxsus orfoepik lug'atlar asosiy empirik manba bo'ladi. O'zbek tilining zamonaviy holatini aks ettiruvchi lingvistik korpuslar (agar mavjud bo'lsa) va og'zaki nutq materiallari talaffuz variantlarini aniqlash uchun qo'shimcha ma'lumot manbai sifatida ko'rib chiqiladi. Raqamli resurslar, jumladan, onlayn lug'atlar, til ontologiyalari va boshqa lingvistik ma'lumotlar bazalari ham tahlilga jalb etiladi. Materiallarni yig'ish va tizimlashtirishda bibliografik, referativ va annotativ usullardan foydalaniladi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy ob'ektivlik va xolislik prinsiplariga qat'iy rioya qilinadi. Mavjud manbalar va tadqiqotlar tanqidiy baholanib, ularning kuchli va zaif tomonlari ko'rsatiladi. Tadqiqotning cheklovlari sifatida o'zbek tilida to'liq va keng qamrovli orfoepik korpusning mavjud emasligi, shuningdek, zamonaviy raqamli orfoepik lug'atlarning cheklanganligi qayd etiladi. Bu cheklovlar tadqiqot

natijalarining umumlashtirish darajasiga ta'sir qilishi mumkin, ammo mavjud materiallar asosida chuqur va asosli xulosalar chiqarishga intilinadi.

Ushbu metodologiya orfoepik lug'atlarning klassifikatsiyasi va tabiati bo'yicha o'zbek tilshunosligidagi mavjud bo'shliqlarni to'ldirishga qaratilgan. Tadqiqot natijalari orfoepik lug'atchilik nazariyasini rivojlantirishga, yangi avlod orfoepik lug'atlarini yaratish uchun ilmiy asos yaratishga, nutq madaniyatini oshirish va adabiy talaffuz me'yorlarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Olingan xulosalar tilshunoslar, leksikograflar, o'qituvchilar va keng jamoatchilik uchun amaliy ahamiyatga ega bo'lib, o'zbek tilining og'zaki me'yorlarini tizimlashtirish va targ'ib qilishga hissa qo'shadi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot orfoepik lug'atlarning tilshunoslikdagi markaziy o'rnini, adabiy talaffuz me'yorlarini tizimlashtirish va nutq madaniyatini oshirishdagi ahamiyatini atroflicha yoritib, ularning klassifikatsiya mezonlari hamda normativ va deskriptiv tabiati chuqur tahlil qilindi. O'zbek tilshunosligida bu sohadagi tadqiqotlar va maxsus lug'atlarning cheklanganligi, shuningdek, imlo lug'atlari bilan orfoepik lug'atlar o'rtasidagi farqlar aniqlandi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar, xususan, til ontologiyalari va korpus tilshunosligi orfoepik lug'atlarni yaratish va takomillashtirishda yangi imkoniyatlar ochishi ta'kidlandi. Kelajakda tilning dinamik rivojlanishini aks ettiruvchi, preskriptiv va deskriptiv yondashuvlarni uyg'unlashtirgan, raqamli formatdagi, interaktiv orfoepik lug'atlarni yaratish dolzarb vazifa hisoblanadi. Bu esa o'zbek tilining og'zaki me'yorlarini yanada samarali kodifikatsiya qilish, ularni keng jamoatchilikka yetkazish va nutq madaniyatini yuksaltirishga xizmat qiladi, shu bilan birga leksikografiya nazariyasiga ham hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] Durkin, Philip (Muharrir). Oksford Leksikografiya Qollanmasi. Oxford: Oxford University Press, 2020.

[2] Lew, Robert, and John Kirk (Eds.). Bloomsbury Leksikografiya Bo'yicha Hamroh. London: Bloomsbury Academic, 2020.

[3] Rundell, Michael, and Sue Atkins (Muharrirlar). Leksikografiya 21-asrda: Patrick Hanks sharafiga. Berlin: De Gruyter, 2020.

[4] Katz, William F., and Peter F. MacNeilage (Eds.). Routledge Fonetika Qo'llanmasi. New York: Routledge, 2022.

[5] Svensén, Bo. "Talaffuz lug'ati normativ vosita sifatida." Xalqaro Leksikografiya Jurnal, vol. 34, no. 1, 2021, pp. 1-20.

[6] Kosek, Michał. "Talaffuz Monolingual lug'atlarda: Ingliz va Polsha tillarining qiyosiy tadqiqoti." Xalqaro Leksikografiya Jurnal, jild. 36, son. 2, 2023, pp. 187-208.

[7] Al-Qurashi, A. "Lug'atlarning talaffuzni standartlashtirishdagi roli: Arab tili misolida." Arab Tilshunosligi Jurnal, vol. 12, no. 1, 2022, pp. 45-60.

[8] Kosek, Michał. "Talaffuzning ikki tilli lug'atlardagi roli: Polyak-Ingliz lug'atlari misolida." Lexikos, vol. 31, 2021, pp. 1-20.

